SPRAWOZDANIE

Towarzystwa opieki nad polskimi zabytkami sztuki i kultury

za rok 1909.

Dnia 20 marca roku 1909 odbyło się ósme doroczne Walne zgromadzenie członków Towarzystwa.

Posiedzenie zagaił Prezes Towarzystwa Prof. Dr. Jerzy hr. Mycielski, streszczając działalność Wydziału w roku 1908. W końcu Prezes poświęcił gorące wyrazy wspomnienia zmarłym w ubiegłym roku członkom Towarzystwa: Andrzejowi hr. Potockiemu, Ordynatowi Adamowi hr. Krasińskiemu i Drowi Konstantemu Górskiemu, których pamięć obecni uczcili przez powstanie z miejsc.

Na wniosek Dra Adolfa Sternschussa na Walnem zgromadzeniu uchwalono przyczynić się kwotą 300 koron rocznie, celem poparcia wydawnictwa miesięcznika »Architekt«, który w szeregu fachowych artykułów od dłuższego czasu poruszał sprawy, wchodzące w zakres działalności Towarzystwa.

Na wniosek Dra Marcelego Dobrowolskiego Walne zgromadzenie przekazało przyszłemu Wydziałowi zajęcie się sprawą kościoła św. Agnieszki na Kazimierzu, oraz poczynienie starań, aby burgundzki arras, znajdujący się w ko-

ściele św. Katarzyny w Krakowie, został pozyskany dla Muzeum Narodowego, jako depozyt.

Po udzieleniu absolutoryum Wydziałowi przystąpiono do wyboru nowego, w którego w skład na rok 1909 weszli: Dr. Adam Bogusz, Stanisław Cercha, Dr. Adam Chmiel, Prof. Dr. Józef Flach, Dyr. Zygmunt Hendel, Franciszek Klein, Stefan Komornicki, Dyr. Dr. Feliks Kopera, Leonard Lepszy, Prof. Dr. Jerzy hr. Mycielski, Józef Onyszkiewicz, Dr. Julian Pagaczewski, Dr. Tadeusz Szydłowski, Maciej Szukiewicz, Włodzimierz Tetmajer, Stanisław Turczyński, Ks. Dr. Czesław Wądolny, Kazimierz Wyczyński. Członkami komisyi rewizyjnej wybrano Pp. Wacława Anczyca i Józefa Strzyżowskiego.

Nowo wybrany Wydział ukonstytuował się jak następuje: Prezesem wybrany został przez aklamacyę Prof. Dr. Jerzy hr. Mycielski, Wiceprezesami Ks. Prałat Dr. Czesław Wądolny i Dr. Adam Bogusz, Sekretarzami Stanisław Turczyński i Dr. Tadeusz Szydłowski, Skarbnikiem Józef Onyszkiewicz.

Do Komisyi utworzonej w celu przeprowadzenia reformy ustaw konserwatorskich wybrano, jak w roku zeszłym, z łona Wydziału — Dra Adama Bogusza, Dra Adama Chmiela i Kazimierza Wyczyńskiego, z poza Wydziału — Prof. Dra Włodzimierza Demetrykiewicza, Dra Adolfa Sternschussa i Dra Stanisława Tomkowicza.

W skład Komisyi propagandy weszli: Dr. Adam Bogusz, Prof. Dr. Józef Flach, Stefan Komornicki i Maciej Szukiewicz.

Poruszona w zeszłym roku sprawa ratowania t. zw. »uczelni« w Tarnowie została bliżej zbadana. Na jednem z posiedzeń Wydziału członek Towarzystwa Dr. Adolf Sternschuss referował wyniki swej wycieczki do Tarnowa, przedsięwziętej w celu zasięgnięcia dotyczących informacji na miejscu.

Budynek jest własnością trzech instytucyj: 1-mo, funduszu naukowego szkolnego, 2-do, galicyjskiego funduszu szkolnego, 3-tio, miejscowego funduszu szkolnego. Decyzya jest więc zależną w pierwszym rzędzie od Rady szkolnej krajowej, następnie od Rady miejskiej tarnowskiej, która już oświadczyła się za zburzeniem budynku.

Jednakże z kół magistrackich zapewniono, że uchwała ta może być odwołaną w razie, jeśli Towarzystwo (ewentualnie w porozumieniu z krakowskim Związkiem 11-tu artystyczno-kulturalnych Towarzystw) przyczyni się pewną kwotą pieniężną, która mogłaby pokryć część kosztów odnowienia, oraz jeśli wydeleguje ze swego ramienia architekta, któryby po zbadaniu budynków złożył oświadczenie, że dadzą się one utrzymać i po odnowieniu nadadzą się do użycia na cele praktyczne.

Wobec tego Wydział zwrócił się z odpowiednią propozycyą do architekta P. Franciszka Mączyńskiego, który na następnem posiedzeniu Wydziału zdał sprawę ze swej podróży:

Uczelnia w Tarnowie składa się z 5-ciu jednopiętrowych murowanych domów, otaczających w pół-łuk katedrę. Najpiękniejszym jest środkowy dom, trzeci z rzędu. Posiada on bardzo dobre rozwiązanie schodów na piętro, ze stropem widocznym z belek modrzewiowych. Otoczyny drzwi wewnątrz, oraz okna jego na zewnątrz, są ujęte w piękne kamienne obramienia, wejście główne przedstawia stylowy typ drzwi ozdobionych ciosem.

P. Fr. Mączyński przedłożył szereg planów i rysunków, wykonanych na miejscu. Zdaniem jego budynki te po odnowieniu mogą w zupełności odpowiedzieć zastosowaniu do praktycznych celów, z czego wynika, że burzenie ich nie jest koniecznością, bezpośrednio wypływającą z obecnego stanu konserwacyi.

Przedłożony przez P. Fr. Mączyńskiego kosztorys na 40.000 koron ma na uwadze odnowienie całości, osobno jednak ujętą jest pozycya restauracyi domu środkowego (12.000 koron — koszta restauracyi reszty domów wyniosłyby 28.000 koron), który posiada więcej szczegółów architektonicznych.

Prowadzenie tej sprawy oddano komisyi, do której wybrano: Dra Adama Bogusza, P. Franciszka Mączyńskiego i Dra Adolfa Sternschussa.

W roku bieżącym Wydział zajmował się nadal od kilku lat ciągnącą się sprawą domów obok kościoła Św. Idziego i jednocześnie zwrócił uwagę na stan konserwacyi kościoła Św. Idziego.

Stan konserwacyi kościoła, tak wewnątrz, jak i zewnątrz, pozostawia wiele do życzenia: kościół jest dla publiczności zamknięty, wskutek braku przypływu świeżego powietrza wilgoć na murach przybiera coraz większe rozmiary, groby są porujnowane, ołtarze porozrzucane. Ogólny stan grozi zupełnem zniszczeniem.

Sprawa zaś domów przedstawia się jak następuje: konwent OO. Dominikanów zasadniczo nie sprzeciwia się restauracyi, pod warunkiem atoli, że odnowione domy będą użyte na cel, odpowiadający bezpośredniemu sąsiedztwu kościoła. Obecnie więc ostateczna decyzya zależy od Rady m. Krakowa, do której Wydział niejednokrotnie zwracał się w roku bieżącym z prośbą, aby zechciała wyzyskać wszelkie możliwe środki, które mogłyby zapobiedz burzeniu wspomnianych domów.

Staraniem i kosztem Towarzystwa został odnowiony w pracowni prof. Wł. Pochwalskiego obraz Madonny z Dzieciątkiem (malowany temperą na drzewie, pochodzący z pierwszej połowy XVI w.), stanowiący własność kościoła OO. Cystersów w Szczyrzycu. Reprodukcya obrazu, wraz z objaśnia-

jącym tekstem Prof. Dra Jerzego hr. Mycielskiego, była dołączoną do sprawozdania z r. 1908.

Odnowione kosztem Towarzystwa portrety Stanisława i Anny Oświęcimów zostały odesłane do kaplicy Oświęcimów kościoła OO. Franciszkanów w Krośnie w początku sierpnia roku ubiegłego.

W roku bieżącym rozpoczęła się restauracya portretów biskupów krakowskich, znajdujących się w krużgankach kościoła OO. Franciszkanów w Krakowie. Do pracowni prof. Wł. Pochwalskiego zostały oddane następujące portrety: Kardynała Jana Alberta Wazy, Biskupa Andrzeja Lipskiego, Biskupa Jerzego Albrechta Denhoffa, Biskupa Jana Małachowskiego, Biskupa Andrzeja Załuskiego i Biskupa Kajetana Sołtyka.

W miarę odnawiania portrety będą wystawiane na wystawach Towarzystwa. Ostatnie dwie wystawy, urządzone staraniem Prezesa Prof. Dra Jerzego hr. Mycielskiego w Pałacu krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych, przyniosły Towarzystwu 480 koron czystego dochodu.

Na wystawy składały się dzieła dawnych malarzy polskich i obcych.

Staraniem Wydziału Towarzystwa uratowano od zagłady i naprawiono drewniane barokowe ołtarzyki, znajdujące się w kościele św. Miłosierdzia na Smoleńsku w Krakowie.

Zgodnie z życzeniem, wyrażonem na Walnem zgromadzeniu Wydział zajmował się sprawą ratowania burgundzkiego arrasu, stanowiącego własność konwentu OO. Augustyanów w Krakowie, zawieszonego na jednej z ścian kościoła św. Katarzyny.

Dzisiejszy stan cennego i nader rzadkiego zabytku średniowiecznego tkactwa nasuwa przypuszczenie, że w najbliższym czasie będziemy mogli podziwiać już tylko zbu-

twiałe od wilgoci strzępy. Prezes Towarzystwa prof. Dr. Jerzy hr. Mycielski wraz z konserwatorem Drem Stanisławem Tomkowiczem, upoważnieni przez Wydział do działania w tej sprawie, porozumiewali się z Ks. Przeorem konwentu OO. Augustyanów, który zajął pod każdym względem przychylne stanowisko i obiecał wnieść propozycyę, aby konwent przyczynił się pewną kwotą pieniężną, któraby pokryła część kosztów restauracyi tkaniny. Następnie Wydział ma zamiar przeprowadzić pertraktacye z zakładem restauracyjnym starych tkanin, pozostającym pod kierunkiem P. Destrèes Dyrektora »Musèe des Arts décoratifs« w Brukselii. Restauracya polegałaby li tylko na podszyciu arrasu oraz na zastąpieniu brakujących części płótnem, na którem wzory nie będą tkane, lecz dopełnione farbami.

Na ostatniem Walnem zgromadzeniu przeszedł wniosek przedłożony przez Wydział, polegający na uchwaleniu pewnej kwoty pieniężnej na pokrycie kosztów podróży delegatów Towarzystwa, w celu inwentaryzacyi i ratowania dzieł sztuki w kościołach na prowincyi. Ubiegłego lata Dr. Franciszek Klein, poparty subwencyą Towarzystwa w kwocie 500 koron, dokonał objazdu kościołów w trzech dekanatach: nowotarskim, oświęcimskim i żywieckim. Objazd miał na celu dwa zasadnicze punkty: 1-mo, inwentaryzacyę, polegającą na opisaniu kościołów i znajdujących się w nich ważniejszych zabytków sztuki i przemysłu artystycznego, 2-do, wyeliminowanie cenniejszych przedmiotów zniszczonych, nie nadających się do użytku, celem przewiezienia takowych do tworzącego się Muzeum dyecezyalnego w Krakowie przy katedrze na Wawelu.

Objazd ten objął przeszło 50 kościołów.

W dekanacie nowotarskim obok nowych kościołów, pochodzących z ostatnich trzech dziesiątków lat, jak np. w Chochołowie, w Ludzimierzu, Klikuszowej, Nowem By-

strem i innych miejscowościach, które nie posiadają zabytków dawnej sztuki, — pierwsze miejsce zajmuje szereg starych kościółków drewnianych. Do tych należą kościoły w Dębnie, Łopusznej, Nowym Targu (św. Anny), Charklowej, Ostrowsku, Białce, Poroninie i Maniowach na cmentarzu. Kościółki te przeważnie o jednym typie z wieżą od frontu i sobótkami po bokach, są nakryte wysokim spadzistym dachem.

Z tych bardzo pięknym jest kościół w Dębnie, pokryty wewnątrz gotycką polichromią, na stropie jeszcze bardzo dobrze zachowaną. Murowane kościoły w Nowym Targu (parafialny), w Czarnym Dunajcu, Odrowążu, Szaflarach pochodzą z końca XVIII i pierwszej połowy XIX w.

W oświęcimskim dekanacie, obejmującym 21 kościołów, mniejszą część zajmują kościółki drewniane: Głębowice, Grojec, Nidek, Osiek, Polanka Wielka, Poręba Wielka i Witkowice. Archaicznym sposobem budowania zwracają uwagę małe kościółki w Witkowicach i Nidku; są one wzniesione z olbrzymich okrągłych pni, płasko obciosanych od strony wewnętrznej.

Z kościołów murowanych najstarszym jest, pochodzący jeszcze z XIV wieku, kościół w Zatorze, ze schodowatym szczytem i wieżą; posiada on starą spiżową chrzcielnicę. Po nim idą kościoły w Kętach i Oświęcimiu (parafialny). Reszta pochodzi z pierwszej i drugiej połowy XIX wieku.

Dekanat żywiecki obejmuje 17 kościołów drewnianych i murowanych.

Dla Muzeum dyecezyalnego pozyskał Dr. Klein przeszło 60 przedmiotów, — przeważnie starych obrazów i ornatów, których sprowadzeniem zajmie się zarząd Muzeum.

Na ostatnich posiedzeniach Wydział zajmował się rozpatrzeniem sprawy restauracyi barokowego kościoła OO. Dominikanów w Tarnopolu.

Restauracya zaaprobowana przez Grono konserwatorów wschodniej Galicyi jest już rozpoczętą, — prowadzi ją lwowski architekt Prof. Sadłowski.

Głównym celem jest dociągnięcie całej budowli do »czystego« (!) stylu; jeżeli więc drewniane hełmy frontowych wież piętrzą się na wzór chińskich pagod (co zresztą jest tak charakterystyczną cechą, zwłaszcza cerkiewnego drewnianego budownictwa wschodniej Galicyi), należy je zastąpić nowymi, barokowymi. Jeżeli kopuła wydaje się zbyt wielką, można ją usunąć, przerobić wedle upodobania, lub na wzór kopuł kościołów szablonowo-stylowych. Wychodząc z tego założenia, należy usunąć późniejsze ołtarze, przerobić późniejsze nagrobki, przemalować obrazy, aby w ten sposób wszystko naśladowało styl barokowy, — o autentyczność mniejsza.

Stanowisko Wydziału Towarzystwa w tej kwestyi jest zasadniczo odmiennem. Przerabianie zabytków architektury, jak i sztuki w ogólności, w celu osiągnięcia t. zw. czystości stylu, może je jedynie pozbawić cech stylowych. Schematyczna kompilacya architektonicznych szczegółów danej epoki nie tworzy jeszcze stylu, na który składa się zespół pojęć artysty, nabytych pod wpływem zewnętrznych wrażeń odbieranych od dzieł powstałych dawniej z indywidualnemi cechami współczesnego smaku; a nie potrzeba chyba dodawać, że smak ten, zarówno jak styl, jest poszczególnych krajach różnym, nawet w tej samej epoce.

Kościół w Tarnopolu jest jednym z typowych przykładów XVIII-towiecznej architektury murowanej wschodniej Galicyi, daje wierne świadectwo krzyżujących się wpływów wschodnich z zachodnimi; częściowa zależność od budownictwa drewnianego jest w tym wypadku godną podkreślenia.

Niestety kopuła kościoła została już usuniętą, zastą-

piono ją nową, bardziej wysmukłą, pod każdym względem mało harmonizującą z całością. Dalszy ciąg restauracyi będzie przedsięwzięty w najbliższym czasie, dla tego Wydział postanowił rozwinąć najenergiczniejszą akcyę w kierunku niedopuszczenia do fatalnych następstw. Na ostatniem posiedzeniu Wydziału postanowiono wystosować w tej sprawie memoryał do Grona konserwatorów wschodniej Galicyi. Należy wspomnieć, że nieszczęśliwy pomysł restauracyi (a właściwie przerobienia kościoła tarnopolskiego) ma źródło nie w złej woli, lecz w fałszywem zrozumieniu rzeczy.

W celu zasięgnięcia bliższych informacyi, Wydział wydelegował Dra Franciszka Kleina, którego szczegółowy referat o kościele w Tarnopolu, ilustrowany zdjęciami fotograficznemi i architektonicznemi, będzie dołączony do niniejszego sprawozdania.

ZAMKNIĘCIE KASOWE

za rok 1909.

WPŁYWY:

Pozostałość z roku 1908	7.886	K.	46 h.
Wkładki członków w r. 1909	1.107	»	68 »
Subwencya urządowa	2.000	»	— »
Procenta	421	»	69 »
Dochód z wystawy, urządzonej staraniem Prezesa Dra Jerzego hr. Mycielskiego	480	»	— »
Za sprzedany 1 egzemplarz sprawozdania	—	»	80 »
Razem . .	11.896	K.	63 h.

WYDATKI:

Restauracya ołtarzy w kościele Bożego Miłosierdzia na Smoleńsku	50	K.	— h.
Koszta inwentaryzacyi kościołów	500	»	— »
» jazdy do Gawłuszowic	26	»	— »
» restauracyi i transportu obrazów Oświęcimów z Berlina do Krakowa	741	»	85 »
Do przeniesienia . . .	1.317	K.	85 h.

Z przeniesienia . . .	1.317 K.	85 h.
Koszta zbadania uczelni w Tarnowie . .	175 »	— »
» » kościoła w Tarnopolu .	200 »	— »
Subwencya dla architekta	300 »	— »
Koszta sprawozdania	140 »	— »
» administracyjne	504 »	68 »
Razem . . .	2.637 K.	53 h.

POZOSTAŁOŚĆ NA ROK 1910:

Fundusz zapasowy: Książ. Kasy Oszcz. m. Krakowa Nr. 232266	1.530 K.	— h.
» restauracyi kościoła św. Idziego, Książ. Kasy Oszcz. m. Krakowa Nr. 263246	103 »	68 »
» restauracyi portretu biskupa Małachowskiego, Książ. K. Oszcz. m. Krakowa Nr. 272684	666 »	93 »
» obrotowy: w gotówce	61 »	40 »
» na Ks. Poczt. K. O. Nr. 94931 .	197 »	09 »
» na Ks. Živn. Bank. L. 8882 . .	6.700 »	— »
Razem . . .	9.259 K.	10 h.

Kraków, dnia 6 lutego 1910 r.

W. Anczyc mp. *J. Strzyżowski mp.*